

Wyroby z surowców pochodzenia zwierzęcego z cmentarzyska z epoki żelaza z Domasławia 10/11/12, gm. Kobierzyce

Podczas prowadzonych analiz materiałów z cmentarzyska ciałopalnego w Domasławiu wydzielono kilka przepalonych kości kręgowców – ssaków i ryby – ze śladami obróbki rękodzielniczej lub wyrobów oraz ozdobę składającą się z bliżej nieokreślonych owadów. Do grupy pierwszej należy 14 wytworów pochodzących z grobów nr 390, 414, 1694, 2127, 2844, 3405, 8961, 10303 oraz 10891. Do grupy drugiej zaliczono pojedynczy wytwór, unikatowy, znaleziony w grobie nr 543. Wydzielone artefakty to zarówno takie, których funkcja jest trudna do interpretacji: niedokończone przedmioty lub odpady produkcyjne, jak i takie, których funkcję można bliżej określić jako wisiorki, paciorki, szpile.

Kości kręgowców ze śladami obróbki pochodziły od ssaków domowych, dzikich i ryby. Ssaki domowe reprezentowane są przez owcę/kozę (?), dzikie – przez niedźwiedzia brunatnego, a ryby – przez szczupaka. Część zabytków lub ich fragmentów z powodu silnego spalania oraz zatarcia w trakcie obróbki szczegółów morfologicznych nie została sklasyfikowana pod względem przynależności gatunkowej i anatomicznej.

Owca/koza (?) *Ovis aries* Linnaeus, 1758/*Capra hircus* Linnaeus, 1758. W grobie popielnicowo-bezpopielnicowym, komorowym nr 414 wyróżniono dwa fragmenty kości wymienionego taksonu ze śladami obróbki. Pochodzą one z naczynia, w którym pochowano zmarłego o nieokreślonej płci w wieku *juvenis*. Był to fragment kości śródstopia (?) o jednym końcu ułamanym, a drugim uformowanym w formie kapelusza grzyba z przewierconym otworem w części środkowej (śr. otworu 0,7 cm, dł. zach. 2,6 cm; Ryc. 1). Drugi przedmiot z tego grobu to zachowana fragmentarycznie główka kości udowej, być może, z przewierconym otworem pośrodku. Na jednym z brzegów widoczne kołnierzowate podcięcie (śr. główki 2 cm, śr.

otworu 0,7 cm; Ryc. 2). Funkcje opisanych przedmiotów są trudne do ustalenia.

Niedźwiedź brunatny *Ursus arctos* Linnaeus, 1758. Z pazura (dalszy człon palca) tego gatunku wykonano cztery prawie jednakowe wisiorki (amulety, talizmany) z przewierconymi otworami w części bliższej. Zabytki tego typu pochodzą z pochówków popielnicowych, komorowych nr 1694, 8961, 10303 oraz popielnicowego nr 2127. W pierwszym z wymienionych grobów ozdoba została znaleziona w naczyniu ze szczątkami mężczyzny w wieku *adultus* (śr. otworu 0,4 cm, dł. zach. 3,6 cm; Ryc. 3). W grobie nr 8961 fragmentarycznie zachowany wisiorek również stanowił wyposażenie mężczyzny w wieku *juvenis/adultus* (śr. otworu 0,4 cm, dł. zach. 3,2 cm; Ryc. 4). Trzeci okaz z dwoma otworami znaleziony został w popielnicy, w której pochowano zmarłego o nieokreślonej płci w wieku *adultus* (śr. otworów 0,35 i 0,4 cm, dł. 4,3 cm; Ryc. 5). Natomiast egzemplarz z grobu nr 2127 pochodził z naczynia, w którym zalegały szczątki zmarłego o płci nieokreślonej w wieku *infans* II (śr. otworu 0,35 cm, dł. 2,5 cm; Ryc. 6).

Nieidentyfikowane. Małe egzemplarze wyrobów kościanych pochodzą z grobu bezpopielnicowego nr 2844 ze skupiska przepalonych kości zmarłego o nieokreślonej płci w wieku *adultus* (Ryc. 7). Jeden z przedmiotów, o funkcji – jak się wydaje – ozdoby, wykonany z fragmentu kości długiej, zakończony jest półkulistą, wyodrębnioną główką z krótkim trzpieniem o przekroju romboidalnym (dł. 2,8 cm, śr. główki 0,6–0,7 cm, szer. maksymalnej trzpienia 0,7 cm). Drugi, fragmentarycznie zachowany, z kulistą główką przechodzącą w trzpień o przekroju prostokątnym, być może, stanowił zakończenie szpili kościanej (dł. 1,7 cm, śr. główki 0,8 cm). Pozostałe przedmioty kościane to fragment ostrza i trzonka prawdopodobnie szpili o przekroju kwadratowym (dł. 1,7 i 1,8 cm).

Z grobu popielnicowego nr 3405 ze szczątkami dziecka pochodzi fragment uszka zawieszki kościanej z pojedynczym otworem przewierconym na wylot (dł. maks. 1,1 cm, szer. maks. 1,1 cm; Ryc. 8).

Z grobu popielnicowo-bezpopielnicowego nr 10891, z naczynia, w którym pochowano zmarłego o płci nieokreślonej w wieku *adultus*, pozyskano fragment kości długiej (lub poroża) o końcach równo ściętych, z otworem na całej długości. Okaz ten to prawdopodobnie rodzaj paciorka lub półfabrykatu do wykonania mniejszych paciorków krążkowych, o czym może świadczyć widoczny na powierzchni zewnętrznej ślad nacięcia (Ryc. 9).

Szczupak¹ *Esox lucius*. Pojedyncze ości i kręgi zostały znalezione w brązowym naczyniu ustawionym w komorze grobu popielnicowo-bezpopielnicowego nr 390, w którym pochowano mężczyznę w wieku *adultus*. Krąg posiada intencjonalnie centralnie przewiercony niewielki otwór (śr. otworu około 0,05 cm; Ryc. 10). Najpewniej służył on jako rodzaj samodzielnego paciorka/zawieszki lub stanowił część większej ozdoby, np. naszyjnika.

Wyjątkowa ozdoba pochodzi z grobu popielnicowego, komorowego nr 543. W naczyniu ze szczątkami zmarłego w wieku *juvenis* znaleziono brązową zapinkę, do której przymocowana była między innymi zawieszka wykonana z nanizanych na źdźbło trawy pancerzy nieokreślonego pod względem gatunkowym bezkręgowca². Zawieszka składa się z ich części tułowia – przedpleczy, o średnicy około 0,3–0,4 cm, pochodzących z 17 owadów (Ryc. 11–12). Stan zachowania tego typu zabytku wskazuje, że nie był on poddany działaniu ognia, co przemawia za tym, że tę ozdobę włożono do popielnicy podczas wsypywania spalonych szczątków zmarłego.

Powszechna dostępność kości zwierzęcych oraz ich trwałość i umiejętność obróbki sprawiły, że w okresie pradziejów i średniowiecza chętnie wytwarzano z nich przedmioty o różnym przeznaczeniu. Tego typu zabytki w okresie trwania kultury łużyckiej są znajdowane w osadach i często stanowią elementy wyposażenia zmarłych osób. Na cmentarzysku w Domasławiu z pewnością do jednych z ciekawszych znalezisk należą wisiorki z pazura niedźwiedzia brunatnego. Tego typu zabytki nie są zbyt często rejestrowane we wspomnianej kulturze. W kontekście sepulkralnym od-

notowano je na cmentarzysku w Kietrze, st. 1, woj. opolskie, w grobie nr 1529, w którym pochowana została kobieta (Gedl 1992), oraz w Łazach, st. 1, woj. dolnośląskie, w grobie nr 4/95 ze szczątkami mężczyzny (Madera 1999). W tych przypadkach jednak na egzemplarzach nie odnotowano intencjonalnie wykonanych otworów. Na cmentarzysku w Domasławiu wystąpiły one w grobach mężczyzn.

Niedźwiedź od wieków był uosobieniem siły, odwagi i wytrwałości, a ślady świadczące o jego kulcie pochodzą już z czasów człowieka neandertalskiego (Cooper 1998). Tym zwierzętom przypisuje się duże znaczenie symboliczne, a najbardziej poszukiwanymi apotropeionami były pazury i zęby tych zwierząt. W różnych kręgach kulturowych wykonywano z nich amulety i talizmany. Noszono je na szyi pojedynczo lub jako całe naszyjniki, ponieważ wierzono, że w jakiś magiczny sposób można osiąść moc tego zwierzęcia. Wkładano je również do grobów, gdyż ufano, że dzięki nim zmarły będzie mógł dostać się do świata zmarłych (Kowalski 1998).

Stosunkowo rzadkimi znaleziskami są również kręgi rybie zaopatrzone w intencjonalne otworki, które pełniły funkcję paciorka/zawieszki. Na omawianym cmentarzysku odnotowano pojedynczy okaz z kręgu szczupaka. Analogiczne znaleziska kręgów tego samego gatunku znamy z cmentarzyska ludności kultury łużyckiej między innymi w Laskach, woj. wielkopolskie, z pięciu naczyń grobowych (Iwaszkiewicz 1988; Malinowski 1991; Makowiecki 2003; Makowiecki, Makowiecka 2017), prawdopodobnie także z miejscowości Bachórz-Chodorówka, st. 1, woj. podkarpackie (Szybowski 1995), oraz z Opatowa, st. 1, woj. śląskie, z urny grobu nr 1365. W tym ostatnim przypadku pomiędzy kośćmi ludzkimi znaleziono naszyjnik złożony z nieprzepalonych zębów zwierzęcych, kręgów rybich, kości ptasiej oraz skrętów z brązowego drutu (Szczepanek, Jarosz 2013). Znaczenie magiczne paciorków/zawieszek wykonanych z kręgów rybich wydaje się bardzo prawdopodobne, zważywszy na to, że ryby należą do zwierząt, których symbolika była mocno rozpowszechniona i zakorzeniona w różnych religiach oraz mitach. Najczęściej wiąże się je ogólnie ze śmiercią lub płodnością (Kopaliński 1991; Cooper 1998). Na cmentarzysku w Domasławiu niewątpliwie do unikatowych znalezisk należy zawieszka z nanizanych na źdźbło trawy pancerzy bezkręgowca, przymocowana do brązowej zapinki. Do tej pory jest to jedyne znane znalezisko archeontomologiczne o tak spektakularnej formie nieposiadające analogii.

1 Oznaczenie gatunkowe wykonał prof. dr hab. inż. Daniel Makowiecki z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

2 Oznaczenie wykonał dr hab. Krzysztof Stefaniak z Instytutu Biologii Środowiskowej Uniwersytetu Wrocławskiego.

Ryc. 1. Domasław, st. 10/11/12, gm. Kobierzyce. Przedmiot kościany z grobu nr 414 z kości śródstopia (?) owcy/kozy (fot. J. Soida)

Fig. 1. Domasław, site 10/11/12, Kobierzyce Commune. Bone artefact from the grave No. 414 from the metatarsus (?) of sheep/goat (photo by J. Soida)

Ryc. 2. Domasław, st. 10/11/12, gm. Kobierzyce. Przedmiot kościany z grobu nr 414 z główki kości udowej owcy/kozy (fot. J. Soida)

Fig. 2. Domasław, site 10/11/12, Kobierzyce Commune. Bone artefact from the grave No.414 from the femoral head of sheep/goat (photo by J. Soida)

Ryc. 3. Domasław, st. 10/11/12, gm. Kobierzyce. Wisiorek z pazura niedźwiedzia z grobu nr 1694 (fot. R. Abłamowicz)

Fig. 3. Domasław, site 10/11/12, Kobierzyce Commune. Bear claw pendant from the grave No. 1694 (photo by R. Abłamowicz)

Ryc. 4. Domasław, st. 10/11/12, gm. Kobierzyce. Wisiołek z pazura niedźwiedzia z grobu nr 8961 (fot. J. Soida)

Fig. 4. Domasław, site 10/11/12, Kobierzyce Commune. Bear claw pendant from the grave No. 8961 (photo by J. Soida)

Ryc. 5. Domasław, st. 10/11/12, gm. Kobierzyce. Wisiołek z pazura niedźwiedzia z grobu nr 10303 (fot. J. Soida)

Fig. 5. Domasław, site 10/11/12, Kobierzyce Commune. Bear claw pendant from the grave No. 10303 (photo by J. Soida)

Ryc. 6. Domasław, st. 10/11/12, gm. Kobierzyce. Wisiołek z pazura niedźwiedzia z grobu nr 2127 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 6. Domasław, site 10/11/12, Kobierzyce Commune. Bear claw pendant from the grave No. 2127 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 7. Domasław, st. 10/11/12, gm. Kobierzyce. Przedmioty kościane z grobu nr 2844 (fot. J. Soida)

Fig. 7. Domasław, site 10/11/12, Kobierzyce Commune. Bone artefacts from the grave No. 2844 (photo by J. Soida)

Ryc. 8. Domasław, st. 10/11/12, gm. Kobierzyce. Fragment uszka zawieszki kościanej z grobu nr 3405 (fot. J. Soida)

Fig. 8. Domasław, site 10/11/12, Kobierzyce Commune. Fragment of the bone pendant eyelet from the grave No. 3405 (photo by J. Soida)

Ryc. 9. Domasław, st. 10/11/12, gm. Kobierzyce. Paciorek kościany/rogowy z grobu nr 10891 (fot. J. Soida)

Fig. 9. Domasław, site 10/11/12, Kobierzyce Commune. Bone/antlers (?) bead from the grave No. 10891 (photo by J. Soida)

Ryc. 10. Domasław, st. 10/11/12, gm. Kobierzyce. Paciorek/zawieszka z kręgu szczupaka z grobu nr 390 (fot. J. Soida)

Fig. 10. Domasław, site 10/11/12, Kobierzyce Commune. Jackfish vertebra bead/pendant from the grave No. 390 (photo by J. Soida)

Ryc. 11. Domasław, st. 10/11/12, gm. Kobierzyce. Zawieszka z pancerzy żuków z grobu nr 543 (fot. I. Dolata-Daszkiewicz)

Fig. 11. Domasław, site 10/11/12, Kobierzyce Commune. Beetle armours pendant from the grave No. 543 (photo by I. Dolata-Daszkiewicz)

Ryc. 12. Domasław, st. 10/11/12, gm. Kobierzyce. Zawieszka z pancerzy żuków z grobu nr 543, powiększenie około 10x (fot. A. Sady-Bugajska)

Fig. 12. Domasław, site 10/11/12, Kobierzyce Commune. Beetle armours pendant from the grave No. 543, about 10x magnification (photo by A. Sady-Bugajska)

Literatura

- Cooper J. C. 1998. *Zwierzęta symboliczne i mityczne*, Poznań.
- Gedl M. 1992. *Wczesnołużyckie cmentarzysko w Kietrzy, Kraków*.
- Iwaszkiewicz M. 1988. Wyniki ekspertyzy ichtologicznej niektórych zabytków z cmentarzyska kultury łużyckiej w Laskach. (W:) T. Malinowski. *Laski. Materiały z cmentarzyska kultury łużyckiej*, Słupsk.
- Kopaliński W. 1991. *Słownik symboli*, Warszawa.
- Kowalski P. 1998. *Leksykon. Znaki świata. Omen, przesąd, znaczenie*, Warszawa.
- Madera P. 1999. Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na cmentarzysku ciałopalnym kultury łużyckiej w Łazach, stan. 1, gm. Wińsko. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 41, 231–246.
- Makowiecki D. 2003. *Historia ryb i rybołówstwa w holocenie na Niżu Polskim w świetle badań archeoichtologicznych*, Poznań.
- Makowiecki D., Makowiecka M. 2017. Kręgi, paciorki, wisiorki, talizmany, czyli przyczynek do poznania pozautylitarnego znaczenia ryb u ludów prahistorycznych i wczesnohistorycznych na ziemiach polskich. (W:) A. Różański (red.). *Gemma Gemmarum. Studia dedykowane Profesor Hannie Kóćce-Krenz*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 343–363.
- Malinowski T. 1991. *Laski. Materiały z cmentarzyska kultury łużyckiej*, Słupsk.
- Szczepanek A., Jarosz P. 2013. Birytualne cmentarzysko z epoki brązu w Opatowie stan. 1, pow. kłobucki, woj. śląskie – studium obrządku pogrzebowego, *Analecta Archaeologica Ressoviensia* 8, 25–48.
- Szybowicz B. 1995. *Cmentarzysko z epoki brązu w Bachorzu-Chodorówce. Analiza antropologiczna*, Kraków.

Products of animal origin from the Iron Age cemetery from Domasław No. 10/11/12, Kobierzyce Commune

Summary

During the analysis of materials from the cremation cemetery in Domasław, several burned bones of vertebrates – mammals and fish – with traces of processing or finished artefacts, as well as one pendant made of invertebrates (insects) were discovered. The first group includes 14 artefacts from the graves No. 390, 414, 1694, 2127, 2844, 3405, 8961, 10303 and 10891. The second group includes a single, unique artefact from the grave No. 543. Function of some of these artefacts is difficult to determine (unfinished products or production waste), while function of some other artefacts and their fragments can be determined (pendants, beads, pins?).

Bones of vertebrates with traces of processing came from domestic and wild mammals and from a fish. The former are represented by a sheep or a goat (?). Products made of remains of these species were found in the grave No. 414, but their function is not clear. Wild animals are represented by a brown bear. Pendants with holes (probably used as amulets/talismans), found in the graves No. 1694, 2127, 8961 and 10303, were made of its claws (the third phalanges). A single piece of a bead made of a jackfish vertebra was found in the grave No. 390. Some of the artefacts or their fragments were not classified in terms of species and anatomical affiliation, due to severe burnout and blurring of morphological details during processing. This group includes artefacts from the grave No. 2844 (fractions of a bone pin?), No. 3405 (a fragment of an eyelet of a bone pendant) and No. 10891 (a bead made of bone or antler?).

The entomological artefact from the chamber tomb No. 543, in the form of a pendant made of 17 beetle armours (of unidentified species) strung on a blade of grass, was a unique discovery at the cemetery in Domasław. The pendant was discovered attached to a harp-shaped bronze fibula found inside an urn.

